

4. Collins Encyclopedia of Scotland / [edited by Keay J., Keay J.]. – L.: Harper Collins Publishers, 1991. – 450 p.
5. Davies J. A History of Wales / J. Davies. – London: Penguin Books, 1993. – 500 p.
6. Gardiner J., Wenborn N. The History today companion to British history / J. Gardiner, N. Wenborn. – London: Collins & Brown, 1995. – 839 p.
7. Horn P. Education in Rural England 1800-1914 / P. Horn. – London, 1978. – 368 p.
8. Leach A. F. Some results of research in the history of Education in England with suggestions for its continuance and extension / A. F. Leach. – London published for the British Academy, 48 p.
9. Mackie J. D. A History of Scotland / J. D. Mackie. – London: Penguin Books, 1991. – 414 p.
10. Murphy J. Church, State and Schools in Britain 1800-1970 / J. Murphy. – London, 1971. – 242 p.
11. The New Universal Library. Volume V / London: Corporation Limited, 1927. – 2000 p.
12. Ward H. The educational systems of England and Wales and its recent history / H. Wardle. – Cambridge: CUP, 1935. – 265 p.

УДК 378.011.31:159.923.2(045)

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА
ПІД ЧАС НАВЧАННЯ**

Мотозюк Л.М.

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

У статті розглянуто професійну самосвідомість як фактор, який характеризує ступінь розвиненості потреб у творчій праці майбутніх педагогів. Визначено основні принципи продуктивного професійного зростання та розвитку творчого потенціалу студентів-педагогів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: професійна самосвідомість, професійна культура, майбутній педагог.

**ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
САМОСОЗНАНИЯ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА
ВО ВРЕМЯ ОБУЧЕНИЯ**

Мотозюк Л.Н.

В статье рассмотрено профессиональное самосознание как фактор, который характеризует степень развитости потребности в творческой работе будущих педагогов. Определены основные принципы продуктивного профессионального роста и развития творческого потенциала студентов-педагогов высших учебных заведений.

Ключевые слова: профессиональное самосознание, профессиональная культура, будущий педагог.

**PECULIARITIES OF PROFESSIONAL SELF-CONSCIOUSNESS
FORMATION OF THE FUTURE PEDAGOGUE
DURING THE STUDY**

Motoziuk L.M.

Professional self-consciousness as a factor characterizing the degree of development of the needs in creative work of the future pedagogues has been studied in the article. Basic principles of productive professional growth and creative potential progress of the students-pedagogues of higher educational institutions have been determined.

Key words: professional self-consciousness, professional culture, future pedagogue.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Усвідомлення сучасним педагогом своєї феноменальності, що характеризується взаємопроникненням, з'єднанням, збігом і проявом законів природи і суспільства виступає важливою передумовою його творчій самореалізації як індивіда, особистості, суб'єкта праці в безпосередньо педагогічній діяльності, а в інтеграційному вигляді як індивідуальності. Формувати власну професійну самосвідомість майбутній педагог повинен ще під час навчання у вищому навчальному закладі, коли особистість ще активно розвивається. Адже саме під час навчання у

ВНЗ особистість вирішує питання про пріоритетність своїх життєвих цінностей, намічає найближчі і перспективні цілі, випробовує себе в різних ситуаціях. Відбувається поєднання можливостей людини і вимог професії. Саме в навчальному процесі існує достатньо шляхів та умов розвитку якостей необхідних молодому педагогу.

Наше дослідження свідчить про те, що більшість молодих людей, які мріють про діяльність в освіті (серед опитаних були студенти старших курсів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії), вбачають у професії вчителя можливість реалізувати власний творчий потенціал і, на жаль, майже нічого не знають про труднощі, що можуть виникати у роботі молодого педагога при реалізації професійної творчої діяльності. Проте незнання про ці труднощі зовсім не означає, що їх не існує.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що науковці [2, с. 15] виокремлюють кілька основних причин, котрі пояснюють виникнення труднощів у роботі молодих педагогів, а саме: обмануті очікування (невідповідність реальності з очікуваннями молодого педагога), соціально-психологічна глухота, несформована професійна самосвідомість, пасивність, ігнорування реальних критеріїв оцінки, конфліктність.

Детальне вивчення вказаних причин свідчить про те, що вони можуть мати як суб'єктивний характер, так і об'єктивний. Серед причин, які мають суб'єктивний характер, серйозною перешкодою на шляху до успішної, творчої діяльності молодого педагога можуть стати його індивідуальні особливості самосвідомості, зокрема несформована система мотивів, особистісних змістів та цілей у професії. Як зазначає М.Й. Боришевський: «Самосвідомість є тим центральним утворенням, без якого людина не може стати, бути особистістю» [2, с. 26].

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема самосвідомості є однією з найважливіших у дослідженні особистості і висвітлювалась у працях Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва, А.Ю. Видая, А.В. Петровського та ін. Проблемі феномена творчості та його природі присвячено багато досліджень у психологічній науці, зокрема, цим займалися В.Н. Ананьєв, Д.Б. Богоявленська,

Б.М. Теплов, Я.А. Пономарьов, А. Цибуля, В.О. Моляко, В.А. Романець, В.Д. Шадріков та ін. О.Л. Туриніна, В.Г. Кохан висвітлили у своїх працях взаємозалежність професійної самосвідомості і творчої активності. Дослідженням генезису самосвідомості в різні вікові періоди займались Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, Д.Б. Ельконін, І.С. Кон, В.І. Лісовський, С.Ю. Пашенко та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд впливу професійної самосвідомості на творчу активність молодих педагогічних кадрів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що систематизуючим та регулюючим фактором професійного зростання та творчої активності людини, які відображаються у її справах та діях, є самосвідомість. Самосвідомість – концептуальне самовідображення свого «Я», усвідомлення людиною себе самої як особистості: своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, своїх дій і вчинків, мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей [4, 63].

Самосвідомість має різноманітні форми вияву, які пов'язані з пізнавальною, емоційною, вольовою стороною психічної діяльності особистості. У структурі самосвідомості як самооб'єктивному особистісному досвіді можна виділити такі утворення, як образ «Я», цінності, ідеали, цілі, рівень домагань, уявлення про способи самооцінювання та породження особистісних змістів і т. д. Інтегруючим фактором самосвідомості є образ «Я».

Структуру образу «Я» утворюють такі компоненти, як «Я минуле», «Я реальне», «Я майбутнє», «Я ідеальне». Інші елементи самосвідомості виконують регулятивну функцію у процесі взаємодії образу «Я» з цими елементами [2, с. 73].

Актуальність орієнтації підготовки на особистісноорієнтовний розвиток кожного члена суспільства диктується пошуком відповіді на питання формування у людини самосвідомості творчого професіонала. Для досягнення цієї мети є обов'язковим забезпечення формування та удосконалення у суб'єктів діяльності необхідних змістовних та психологічних новоутворень. Зміст такої підготовки базується, насамперед, на гуманістичних уявленнях про завдання професійної ді-

альності, бажаних якостей людини, а саме її професійній свідомості та міркуваннях, творчих активних діях у рамках відповідної педагогічної компетенції. Поєднання таких уявлень складає концептуальну модель творчого професіонала.

На нашу думку, успіх діяльності молодого педагога, вміння його протистояти різноманітним труднощам професії залежить від взаємодії трьох компонентів: знань, умінь і мотивації. Слід зазначити, що знання і вміння можуть засвоюватися наполегливою працею при відсутності здібностей у цій сфері. Вчитель здатний компенсувати недолік педагогічних здібностей, опираючись на сильні сторони своєї особистості. Компенсація може здійснюватися через отримання знань і умінь, через формування типового стилю діяльності, професійної самосвідомості.

Умовою успішної реалізації процесу цілеутворення та забезпечення досягнення мети є професійна зрілість вчителя. Професіоналізм тут виступає як достатній рівень розвитку професійної культури та самосвідомості, який забезпечує творче вирішення завдань діяльності [3, с. 89].

Професійна самосвідомість як сформоване відношення до професії виражається у наявності зв'язаної системи мотивів, особистісних змістів та цілей, які склалися та постійно розвиваються.

Професійна культура повинна включати в себе індивідуально вироблені стратегії, засоби орієнтації в дійсності, способи вирішення завдань праці для переведення її з особистісного у цільовий стан. На нашу думку, найбільш важливими компонентами професійної культури є: системний світогляд та модельне міркування; професійна творча діяльність; праксеологічна, рефлексивна та інформаційна озброєність; компетентність діяльності, спілкування та саморозвитку; конкретно-предметні знання.

Розглянемо більш детально кожен із перерахованих компонентів. Системний світогляд є необхідною умовою організації та здійснення педагогічної праці на всіх рівнях в навчальних закладах. Необхідність у системних уявленнях виникає при стиканні зі складністю професійної діяльності, особливо в процесі вирішення нестандартних завдань. Ці уявлення сприяють вирішенню протиріч, постановці проблем та

пошуку адекватних засобів щодо їх вирішення. Системний світогляд повинен конкретизуватися на модельному міркуванні як сукупності здібностей, які забезпечують процес побудови модулів проблемних ситуацій шляхом виділення усіх існуючих для їх формування, фіксації та вирішення факторів, а також організації їх в ієрархічну цілісність, яка і відображає усі сторони педагогічної праці [6, с. 231].

Щодо професійної творчої діяльності, то звертає на себе увагу те, що в наш час у ході професійної діяльності зростає значення соціальної свободи для активної творчої особистості та відроджуються орієнтації на ціннісно-змістовне розкриття індивідуальності. Необхідним є наукове акмеологічне обґрунтування та вирішення протиріччя у зв'язках: життєво-ціннісні орієнтації у професійній спрямованості розвитку творчого мислення та здібностей особистості; принципи, методи, форми, засоби професійної діяльності та акмеологічне, психолого-педагогічне вивчення особистості, комплексні впливи на людину, формування та розвиток творчої особистості під час діяльності (у процесі діяльності).

Педагог з відносно низькою творчою активністю рідко буває успішним; нездатний змусити інших бути творцями й використовувати нові підходи, він часто не знайомий з методами підвищення винахідливості. Разом з тим, висока творча активність вимагає готовності боротися з перешкодами та невдачами. Отже, молодий вчитель, який не бажає експериментувати, ризикувати або зберігати творчий підхід до роботи, незважаючи на труднощі, обмежений браком творчого підходу.

Розвиток професійної творчості у процесі практичної діяльності будується на засвоєнні системно-спеціальних знань, навичок та комплексних умінь, досвіду, майстерності в галузі педагогічних наук, а також психології, часткових методик і всього того, що служить більш економічному та продуктивному творчому вирішенню професійних практичних завдань.

Проникнення у сутність будь-якого творчого явища – складний процес, який являє собою закономірний рух думки, ідеї від явища до суті, від суті низького рівня до сутності середнього рівня і так далі. Пошук змісту професійної творчості у процесі практичної діяльності може здійснюватись шляхом набуття (виявлення) системних наукових

знань щодо окремих сторін реального процесу практичної творчості та їх синтезу. Ці сторони виокремлюються як співвідношення практичної творчості, професійної діяльності, професійної майстерності та компетентності; об'єкт і суб'єкт творчої практичної діяльності; джерело творчості в практичній діяльності; творчі системні завдання в практичній діяльності; відмінність творчої практичної діяльності від нетворчої (рутинної); критерії практичної творчості; співвідношення теоретичної та практичної творчості.

Слід відмітити, що родовим поняттям творчості виступає діяльність, а видовим – соціальна значимість та новизна. Важливо з'ясувати, що слід розуміти під поняттям «нове». У наведених поняттях під «новим» розуміють «цінності, які мають суспільну значимість», а також те, чого «ніколи не було». Л.С. Виготський підкреслює, що «...вищі вираження творчості доступні тільки деяким вибраним геніям людства, – але в повсякденному навколишньому житті творчість є необхідною умовою буття» [7, с. 21].

Системне вивчення проблеми творчості дозволяє визначити її як цілісну, цілеспрямовану теоретичну та практичну діяльність людини, яка відрізняється новизною, оригінальністю, нестандартністю у загальносоціальному, груповому та індивідуальному плані. У процесі професійної діяльності реалізація біоенергетичних, інтелектуальних, емоційних, фізичних сил людини призводить до загальносуспільного значимого результату.

Таким чином, одна з характерних рис професійної творчості – спрямованість, націленість, сконцентрованість суб'єкта професійної діяльності на системний пошук творчих спеціальних завдань та їх вирішення [6, с. 227].

Професійна творчість є елементом теорії пізнання, професійного мислення, здатності до продуктивної педагогічної діяльності. У міркувальній діяльності слід виокремлювати інтелектуально-логічну та інтелектуально-евристичну діяльність, спрямовану на вирішення власне творчих завдань у звичайних та екстремальних умовах.

Процес творчого мислення реалізується на основі поєднання емоційно-чуттєвого та раціонального пізнання за допомогою логічних та логіко-психологічних (інтуїтивних) засобів. Він здійснюється як єд-

ність суб'єктивізації об'єктивного та об'єктивізації суб'єктивного, що виражає єдність розміркової та практичної діяльності. Логічна структура професійної творчості являє собою поєднання таких етапів, які поступово розвиваються: професійно-вибіркове пізнання та усвідомлення, усвідомлення проблемної ситуації та постановка проблеми; логічне обґрунтування висунутої творчої ідеї; реалізація творчої ідеї на практиці.

Праксеологічна культура являє собою поєднання необхідних способів, стратегій та здібностей, які забезпечують перехід від формулювання проблем (завдань) до конкретних дій щодо їх вирішення. Рефлексивна культура як системоутворюючий фактор професійної культури в цілому являє собою поєднання здібностей, способів та стратегій, які забезпечують усвідомлення та звільнення від стереотипів непродуктивного особистісного досвіду та діяльності шляхом їх переосмислення і висунення завдяки цьому інновацій, які ведуть до подолання тих проблемно-конфліктних ситуацій, які виникають під час вирішення практичних завдань.

Нагальною умовою досягнення творчого підходу в педагогічній праці є збір, аналіз та застосування інформації. Спеціаліст повинен володіти як високорозвиненою індивідуальною культурою переробки інформації, так і вміти організовувати та керувати інформаційними потоками в реальній ситуації, у тому числі за допомогою сучасних комп'ютерних технологій.

Компетентність діяльності, спілкування та саморозвитку вчителя є основою усієї його реалізації як педагога. Професійна компетентність – це професійна підготовленість та здатність суб'єкта праці до виконання завдань та обов'язків повсякденної діяльності. Вона виступає мірою та основним критерієм визначення його відповідності вимогам педагогічної праці [1, с. 23].

Професійна позиція фахівця постає як система сформованих установок та орієнтацій, відносин та оцінок внутрішнього та навколишнього досвіду, реальності та перспектив, а також власні домагання, які визначають характер дій, поведінку, місце та роль у педагогічній діяльності, у повсякденному житті.

Ключове значення для формування професійної позиції має спрямованість людини, яка являє собою психічну якість, що поєднує систему потреб-домінант, цінностей, прагнень, переважних систем змістоутворюючих мотивів, які закріплені у життєвих цілях, установках, перспективах, намірах, бажаннях та активній праці щодо їх досягнення [1, с. 58].

Конкретно-предметні знання мають важливе значення в силу того, що саме вони виступають першоосною формування усєї педагогічної професійної компетентності. Вчитель у своїй праці повинен спиратися на глибокі знання соціальних, психологоакмеологічних, педагогічних, організаційних та інших аспектів, що мають як теоретичний, так і емпіричний характер. Тому система підготовки педагогів повинна забезпечувати, насамперед, засвоєння відповідних знань, бо вони є необхідною передумовою для реалізації процесу праці.

Висновки. Отже, розглядаючи професійну самосвідомість як фактор професійної творчості молодого педагога, потрібно відмітити, що знання про себе або змістовна частина комплексу «Я» є поєднанням образів, уявлень, понять про свої особистісні риси, здібності, мотиви та інші психологічні утворення, а самовідношення являє собою відносно стійке почуття, яке пронизує самосприйняття «Я-образу» і характеризує ступінь розвиненості потреб у творчій праці. Форми та засоби розвитку та самовдосконалення професіонала у значній мірі з'ясовуються його концептуально-психологічним базисом. Для цього слід виділити два основних принципи розробки організації та реалізації стратегії професіоналізації педагогічних кадрів: спеціаліст здатен до продуктивного професійного зростання там і тоді, де і коли йому надана можливість для стимулюючого творчого розвитку, у процесі якого набувається досвід досягнення, здійснюється усвідомлення вперше збудованого продукту, які ведуть до самостійного вибору нових завдань та цілей. Іншими словами, успішний розвиток творчого потенціалу припускає побудову досвіду, який добре рефлексується; розвиток творчого потенціалу і в цілому професіоналізація може бути продуктивною тільки за наявності взаємозв'язку між її змістом та способами, з одного боку, і змістами, цілями людини – з іншого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белецькая И. Проблемы самоактуализации и самореализации через призму соционики и акмеологии / И. Белецкая. – М. : изд-во Московского психолого-социального института, 2007. – 183 с.
2. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / М.Й. Боришевський – К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, СКО “Беркут”, 2000. – 178 с.
3. Галажинский Е.В. Системная детерминация самореализации личности/ Е.В. Галажинский. – Томск : Изд-во Томского гос. пед. ун-та, 2002. – 217 с.
4. Кохан В.Г. Професійне зростання та творча активність особистості військового керівника / В.Г. Кохан // Збірник наукових праць № 23. ч. II / Спеціальний випуск: Матеріали науково-практичної конференції «Самовиховання як фактор розвитку особистості». – Хмельницький: НАПВУ, 2002. – С. 61-68.
5. Пашенко С.Ю. Професійна самосвідомість педагога вищої школи / С.Ю. Пашенко // Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис / Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» [відп. ред. вип. Маноха І.П.] / Додаток 4, том V(23), – 2010 р. – С. 226-235.
6. Развитие профессионализма преподавателя высшей школы / Учебное пособие под ред. А.А. Деркача. – М.: РАГС, 2005. – 386 с.
7. Туриніна О.Л. Психологія творчості: Навч. посіб. / О.Л. Туриніна. – К. : МАУП, 2007. – 160 с.